

ТПШ — Термінологічно-правописний poradnyk для богословів та редакторів богословських текстів. URL: <http://poradnyk.ucu.edu.ua/theological-comments/theology/>

Галина Груць

ЛИСТИ Г. СКОВОРОДИ М. КОВАЛИНСЬКОМУ: СПРОБА ДУХОВНО-МОРАЛЬНОГО АНАЛІЗУ

Постать Г. Сковороди настільки переростає всіх попередників і сучасників, що діяльність, система поглядів та їх практичне перетворення становлять окреме, неповторне й оригінальне явище всього українського просвітництва. В основі філософсько-етичної системи видатного мислителя лежить концепція «трьох світів» і «двох натур». Три світи Г. Сковороди — це всесвіт (макросвіт), людина (мікросвіт) і Біблія (символічний світ), що пов'язує два перших. Кожен із світів виявляється у двох натурах, має подвійну природу зовнішню (видиму) і внутрішню (приховану). Зовнішня природа — матеріальна, внутрішня — духовна, ідеальна. Зовнішньою природою світів є матерія для Всесвіту, тіло для людини і Біблія для символічного світу. Внутрішньою натурою для макросвіту є невидимий, нетлінний дух, тобто Бог, для мікросвіту — людський дух. Приховані за символічною формою образи справжніх людських стосунків становлять внутрішню природу символічного світу.

Головними ж роздумами Г. Сковороди як творчої особистості були роздуми про щастя людини й шляхи його досягнення. Філософ уважав, що щастя не тільки поруч із

людиною, передовсім воно всередині неї, у чистому серці, у чистій душі, що живуть за законами і велінням Божим. Ця думка повторюється у найрізноманітніших варіаціях, сентенціях, біблійних тезах, але найлаконічніше вона викладена у формулі: «Щастя твоє, і мир твій, і рай твій, і Бог твій усередині тебе є», «Тепер розуміємо, в чому є наше істинне щастя. Воно живе у внутрішньому мирі серця нашого, а мир — у згоді з Богом». Досягти щастя, за Г. Сковородою, — означає прислухатися до свого внутрішнього голосу, вислухати себе, тобто сповна увійти в «храм свій», жити в гармонії з природою, з Богом, бо тільки те приносить щастя, що передбачено людині «блаженною натурою». Г. Сковорода переконаний, що все, що потрібно людині, сили, які тримають її на світі й протистоять злу, вона має в собі від природи. Необхідно все те пізнати, відкрити й використати на благо.

Крім того, мислитель уважав, що для істинно щасливого життя потрібні мудрість і знання. Філософ вище ставив перший складник й у цьому сенсі виразно різнився від сучасних собі раціоналістів XVIII століття. Уповні оцінюючи цивілізаційне значення науки і культури, Г. Сковорода більшої уваги надавав мудрості, яку розумів як поняття, що охоплює і знання, і вміння, і елементи етики та моральності, і спосіб життя. Саме мудрість потрібна для іншої передумови щастя — вибору свого «сродного» (природного, натурального) місця у житті та суспільстві.

Націлений більше на практичне перетворення ідей, ніж на їх теоретичне обґрунтування, Г. Сковорода надавав перевагу таким формам вислову своїх думок, як усні повчання, притчі, байки,

листи, діалоги, а щойно потім — філософські трактати. На наш погляд, листи Г. Сковороди М. Ковалинському можна віднести до послань. І хоча вони надіслані конкретному адресату, зміст і глибина їх настільки всеохопні, що мають понадчасову вартість. Унікальність їх у тому, що будучи документами своєї епохи, вони містять погляди філософа, які не втратили своєї актуальності й досі. У цьому сенсі цінність листів Г. Сковороди незаперечна. Вони не є методичними вказівками, інструкціями. Це, вочевидь, художня публіцистика, це роздуми над життям, його проблемами, ситуаціями. Це емоційно-духовний діалог педагога, вчителя зі своїм улюбленим учнем, і діалог, який допомагає юнакові пізнавати істину й осягати мудрість, іти дорогою просвітлення. Теми, над якими роздумував Г. Сковорода, вічні й непроминальні: щастя, мудрість, покликання та праця, віра, надія, почуття, світогляд, воля і обов'язок, ненависть, добро і зло, сенс життя, дружба, любов, серце, Бог — цілий комплекс проблем і питань, які людство намагається розв'язати упродовж історії свого існування.

У цілісній єдності підняті просвітителем питання складають програму дієвого гуманізму, кордоцентричну філософію буття. Окрім того, саме в листах Г. Сковорода виявив себе неперевершеним майстром індивідуальної роботи. Ставлення до М. Ковалинського є яскравим прикладом цього. «Найжаданіший друже», «мій скарбе», «найблагородніший», «моя радість», «найдорожча моя істото» — так звертається учитель до свого учня. Безмежна любов поєднувалася з великою вимогливістю до нього, вірою в його сили й можливості. Педагог спрямовував учня в його філософському пошуку, ділився своїми думками, вчив філософії як практичній моралі. Справжнім щастям для

педагога стала ця дружба, і в учневі він бачив своє продовження. Між наставником та його підопічним устійнилася взаємна любов, першоосновою якої була любов педагога. Про це йдеться у листі до М. Ковалинського (липень-серпень 1763 р.): «...любов народжується любов'ю, і, бажаючи бути любимим, я сам першим люблю» (Сковорода, 1973: 241). Ці слова можуть слугувати заповітом сучасному поколінню вчителів і стати серцевиною педагогіки взагалі.

Темою всіх листів Г. Сковороди, адресованих М. Ковалинському, є всеосяжна любов до Ісуса Христа. Педагог переконаний, що християнська любов є істинною. У листі, датованому початком другої половини лютого 1763 року, він писав: «Хіба Христос не встановив, що відзнакою його учнів є взаємна любов? Хіба не любов все поєднує, будує, творить, подібно до того, як ворожість руйнує? Хіба не називає Бога любов'ю його найулюбленіший учень Йоанн? Хіба не мертвою є душа, позбавлена істинної любові, тобто Бога? Хіба всі дарунки, навіть ангельська мова, не є ніщо без любові? Що дає основу? — Любов. Що творить? — Любов. Що зберігає? — Любов, любов. Що дає насолоду? — Любов, любов, початок, середина і кінець, альфа і омега. Завершу коротко: від тебе початок, у тобі і кінець» (Сковорода, 1973: 277). Цей своєрідний Гімн Любові, сформульований Г. Сковородою, суголосний із Гімном Любові ап. Павла з I Послання до Коринтян: «Любов — довготерпелива, любов — лагідна, вона не задрить, любов не чваниться, не надимається, не бешкетує, не шукає свого, не поривається до гніву, не задумує зла; не тішиться, коли хтось чинить кривду,

радіє правдою; все зносить, в усе вірить, усього надіється, все перетерпить. Любов ніколи не переминає» (I Кор. 13:4–8).

Листи Г. Сковороди, як і послання ап. Павла є повинню Святого Духа, цінним дороговказом для улюбленого учня на дорозі до «Небесного Єрусалиму». Вчитель зауважує: «...навчитися найвеличнішому мистецтву життя — справа дуже важка, і один тільки Христос може це дати і навчити» (Сковорода, 1973: 264). Однак, щоб «наблизитись до цього Корінфу», педагог радить дорогому учневі збагачуватись чеснотами, такими, як Віра, Надія, та «найвеличніша з усіх і безкінечна Любов», бо «всі вони без кінця творять. Властивість віри — помічати, або розуміти, а чим більше хто помічає, тим більше плекає надії, а чим більше плекає надії, тим полум'яніше любить, з радістю творить добро, безмежно і безмірно, наскільки це можливо» (Сковорода, 1973: 281). Як бачимо, автор розглядає віру як домінуючу вібрацію людського життя («віра бачить Бога і сама божественна...»). Саме віра, за Г. Сковородою, допомагає «здобути дух», подолати антиномію життя-смерть.

Неодноразово мислитель радить своєму учневі дотримуватись помірності бажань, адже «надмірність породжує пересиченість, пересиченість — нудьгу, нудьга ж породжує душевний смуток, а хто хворіє на це, того не можна назвати здоровим» (Сковорода, 1973: 221). А згодом формулює «найпрекрасніше і божественне правило», яким варто послуговуватись у житті і нам: нічого надміру. Філософ упевнений, що помірність є дієвим чинником, завдяки якому можна сягнути досконалости. Відтак називає певні засоби для досягнення великої мети — духовного просвітлення: втеча від

юрби і мирських справ, зневага до багатства, піст і помірність, зневажання плоті, щоб здобути дух. Проблема ця є надзвичайно гострою і в наші дні: чимало молодих людей не дбають про формування власних здорових потреб, задовольняючи всі свої примхи, потураючи бездіяльності, намагаючись від життя отримувати тільки втіху й насолоду.

Основним завданням, обов'язком кожної людини Г. Сковорода вважав самопізнання, з'ясування своєї природи, тобто свого покликання, що допоможе самовизначенню, яке неодмінно спонукуватиме до духовного розвитку. У листі від 12 липня 1763 р., звертаючись до М. Ковалинського, учитель пише: «Пам'ятай, що ти храм божий. Збережи тіло в чистоті! А перш за все, збережи душу! Збережи не для світу, а для Христа, кращого Господа твого і мого» (Сковорода, 1973: 307). Кожним словом учитель закликає свого учня до зустрічі з Христом — видатним Учителем людства. Усвідомлюючи, що молоду людину, яка входить в доросле життя, чекає чимало спокус, педагог спрямовує життєву енергію свого підопічного у потрібне русло — закликає наслідувати Христа, а вершиною, до якої повинен прагнути його учень, є формування Христового характеру. «Хай не хвилюють тебе палаци, замки й храми рукотворні, але, преклонивши коліна, піднось невтомно молитву до Єдиного, що тіло й душу зберігає», — зауважує Г. Сковорода (Сковорода, 1973: 307).

Гадаю, що листи Г. Сковороди адресовані нам усім як заклик із вічності. Його епістолярна спадщина надзвичайно цінна й для сучасної молоді. Вочевидь, його листи варто популяризувати, бо вони є своєрідним компасом для молодого покоління у бурхливому океані життя.

Творчість Г. Сковороди межує із сакральним дійством, що вимагає від читача не стільки інтелектуального розуміння його спадщини, а радше відкритої сердечної співучасті та співтворчості в пізнанні істини. Своїм подвижницьким життям мислитель нагадує нам про те, що, окрім пекельної бруківки в пекельні глибини, існує альтернативний невидимий шлях самореалізації у Божій благодаті. Життя Г. Сковороди — своєрідна Божественна Літургія, у якій філософ приносить себе в жертву Істині, Красі та Правді.

ЛІТЕРАТУРА

Багалій Д. Український мандрований філософ Григорій Сковорода. Київ: Орій, 1992. 472 с.

Святе Письмо Старого та Нового Завіту / пер. І. Хоменка. Українське Біблійне Товариство, 1991.

Сковорода Г. Повне зібрання творів: у 2 т. Т. 2. Київ: Наук. думка, 1973. 574 с.

Наталія Мельничин

РОЛЬ РОДИНИ СОСЕНКІВ У ЗБЕРЕЖЕННІ І ТВОРЕННІ УКРАЇНСЬКОЇ ДУХОВНОСТІ ТА КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Питання становлення та збереження національної ідентичності стає однією з ключових проблем сучасного суспільства, аналіз якої вимагає не лише філософського підходу, а й урахування соціальних та культурологічних аспектів. Особливо важливим фактором у цьому контексті є роль родини